(АРХЕОЛОГІЧНА ОПИСЬ СТАРОЛЮБА, РУКОПИСЬ)

Не знаю, чи є де в світі край, багатший в історичні і допотопні пам’ятки, як наша любима Галіція, а прецінь на ганьбу нашим ученим і на превелику шкоду науки досі ніхто не освітив научним світлом, не впорядкував і не показав усьому світові тих безцінних скарбів, котрі скриває в надрах своїх галицька природа. Причину того кождий бистроумний і старину люблячий чоловік легко найде. Галицькі учені, щоби мали по приміру...— ні, безпримірно, всією душею і всіма помислами віддатися своїй старині, так славній і приманчивій, плюють на своє, чіпляються заграничної мудрості, не видячи — о, сліпі, сліпорожденні! — у всім тім бісових сітей, пагубних засад тричі проклятого комунізму! Правда, не всі вони покинули стезю правди. Є між ними мужі правди, що всіма силами боронять нашого старинного скарбу — кирильсько-етимологічного правописанія против антихристового вимислу — фонетики, є й такі, що пособляють викоріненню пагубних засад соціалізму доношенням у поліцію, безіменними листами і другими богоугодними ділами, але — о горе! — чи много їх! А хто з них сміє тепер начертати повний і ясний образ наших старих пам’ятників, осліпити його блиском праведним прокляті очі єретиків і боговідступників, просвітити темних і укріпити несталих на дорозі у храм нашої славної старовини? А таке діло при нинішнім сумнім часі конечне і єдиноспасительне. Бо чим же легше і певніше поразити противника, просвітити незрячого і навернути зблуканого, як показанням тих скарбів старини, котрі виплодила і виплекала в лоні своїм славна галицька природа!

Для осягнення тої високої цілі я рішився на просьби близьких і далеких видати сесю опись одного із найславніших наших застарілих пам’ятників. Хоч і як скудна тота лепта, котру вкладаю в скарбницю рідної старовини, однако надіюсь, що вона послужить прикладом для других учених праць, а нашим молодикам-реформаторам, вирідним синам рутенського народу, покаже всю мерзість запустіння, а притім тим, що й досі оперлися покусам заграничних впливів і деструктивних

ідей, докаже ясно, що дурень усякий, хто за границею шукає того, чого у нас самих аж надто.

II

Заким зачну правдиву і подрібну опись Сморгонської академії, тої головної святині наших допотопних пам’яток, мушу сказати пару слів загалом про галицьку старовину. Галицька старовина виказує так багато оригінального, непонятного й невияснимого матеріалу, що я давно вже прийшов на той догад, що тільки який німецький учений потрафить дати собі з нею раду і цілковито розсвітити Європі всю глибину закритої в ній премудрості. Поки того нема, то галицькому ученому не остається нічого більше, як подати докладну опись тих скарбів, уложити бодай який-такий їх поділ і класифікацію, а проче оставити на німецьке благоусмотреніє. Щоб просто приступити до того завдання, замічу, що після довгих і глибоких студій я уложив ось який поділ галицької старовини. Гал[ицька] старо[вина] складається переважно: 1) з руїн, то є розвалених, недобудованих або перебудованих будинків (про них буде обширно бесіда в "Пам’ятках села Вавілона"); 2) з закаменілостей; 3) з заскорупілостей, заскорузлостей і 4) з задеревілостей. Закам[енілості], заскор[упілості] і задерев[ілості] знов діляться на природні і надприродні, то є такі, котрі не дадуться об’яснити природним ходом історії, ані навіть, оскільки виказують мої проби, теорією переродження Дарвіна, котра хоть сама в собі вимисл чортівський і проклятий, однако в руках людей богобоязливих і чистих серцем може часом довести до пізнання правди. Мене, однако ж, і вона туди не довела; може бути, що якому німцеві те ліпше пощаститься! До таких надприродних пам’яток я числю, наприклад, закаменілі думки, заскорузлі поняття і задеревілу совість, і кілька других кусників, котрі описані нижче а котрі удалося мені відкрити іменно в Сморгонській академії. Щодо часу, з котрого походять цінні забутки галицької старовини, то мож напевно судити, що найбільша їх часть (надприродні всі без виїмку) відносяться до віків допотопних,— бо часть є і з пізніших часів (X—XVI в.), але з новішої і найновішої епохи рішуче нічого, що становить велику потіху для

вислідника і показує велику силу і живітність галицької природи, котра тільки незначно і в найслабших частях підлягає нижчому впливові заграничних ідей, а в найздоровіших організмах, яких збір іменно видно в См[оргонській] акад[емії], остає тверда, незіпсута і вічно вірна старині.

III

Що найдивніше при наших сморгонських пам’ятках і що, певно, ніде не бувало, так те, що катакомби чи там печери, у котрих находяться всі скаменілості, пізнішої будови, пізнішого віку, як самі скаменілості. Яким способом те сталося, я не міг вислідити. Однако се питання не важне,— та й не катакомби я берусь описувати. Про них хіба тільки можу сказати, що стримлять у три верстви одні над другими, досить (як на печери) темні, тісні і нехарні; воздух належито густий і затхлий (однако, свічка декуди не гасне), входи до кліток медвежих ще тісніші, а клітки... но про них пізніше. Головний вхід до печер досить утруднений і сполучений де з якими видатками, а то ось чому. Хто хоче дістатися до середини печер і заспокоїти свою цікавість, мусить пролізти крізь дві нори. Перша ще, як ще,— труду великого нема. Але при другій жде небезпеченство. Стоїть там страшний сильний звір, якоїсь незвісної породи. Правда, деякі натуралісти, між ними мій приятель Йикьстархрев, уважали го за одну відміну білого медведя, а то тому, що-ді кому ж пильнувати медведів, як не медведеві? Однако мене не переконав той доказ, особливо тому, що проти нього говорить суд самих медведів, дресованих у Сморгонській академії,— а йдучи за ним, я причислюю того звіра до роду Canis Cerberus*. До тої думки тим справедливіше можна прихилитися, що й сам голос того потвора не має ніякої подоби до медвежого буркоту, а, противно, зовсім виразно відзивається: "Гов, гов, гов!", що підтвердить усякий, звиджуючий Сморгонську академію. Закид наших натуралістів, що звір з того роду повинен би відзиватися правильно: "Гав, гав, гав", безпідставний уже з тої причини, що фізіологічна будова Цербера сама собов оригінальна,— значить, і голос оригінальний. Впрочім, може бути (допевно не знаю), що Цербер уміє і правильно виголошувати: "Гав, гав, гав", а тільки на кпи нашим натуралістам виражається неправильно, що, правду сказавши, і

між ними самими нерідко лучається на кпи цілій публіці. Доказом подібних, тільки далеко частіших, неправильностей служать самого мого приятеля Йикьстархрева стихи. Голос Цербера різкий, неприємний і має таку силу, що кождий приходячий, зачувши його, зупиняється мов укопаний і без відома хапається за кишеню. Я сам досвідив того, однако на перший раз не знав, що се значить. Ті деякі медведюки, з котрими я яко-тако здужав порозумітися, дали ми до пізнання, що Цербер голоден, і що кождого разу, входячи, тра окупитися у нього ціною півхліба (і се, скажу мимоходом, ще один доказ на те, що згаданий звір, іменно Цербер, а не білий медвідь, котрий прецінь не має звичаю брати окупів). Пізнавши сей спосіб, котрий і всякому цікавому рекомендую, я швидко освоївся з Цербером і не раз осмілювався навіть лазити до його буди, в котрій, зрештою, не було нічого, крім берлога та камінних стін. Я спробував навіть з ним порозумітися, що було дуже трудно, і при кінці таки добився від нього деяких звісток, котрі подам пізніше. Він уділив ми навіть для переписання записану паку паперу, запевнюючи, що для мене вона буде дуже цікава. Однако, на мою гризоту те не сповнилося. Книга, видно, довгі часи лежала в берлозі Цербера. Я перечитав з неї тільки наголовок: "Придверная історія Сморгонської академії", але сама історія, може бути, колись цікава, представляла тепер саму гниль і мерзость смердячую.

IV

Заспокоївши Цербера, приходячий обертається до третього, посліднього і головного входу, ведучого в підземні печери Сморгонської академії. Але заким здужає проповзнути крізь нього, зупиниться його око на великій чорній таблиці, прибитій над входом, на котрій красується квадратова пожовкла карта, завбільшки на всю таблицю. Уже сам матеріал, з котрого та карта зроблена, звертає на себе увагу ученого-старовинника: се не то староєгипетський папірус, не то римський пергамент, не то середньовічний папір. Але головна річ не карта, а те; що на ній написано. Тото письмо одне з найважливіших і найцікавіших пам’яток См[оргонської] акад[емії], а найзамітніше тим, що в нім удалося заслуженому автору сього письма відкрити першу велику

наднатуральну закаменілість, а іменно: допотопний дух См[оргонської] ак[адемії]. Описання того цікавого і величественного продукту гал[ицько]-рут[енської] природи подам пізніше, а тепер подаю докладний і правдивий відпис самого документа, оскільки мені удалось перечитати дивовижні, а часто віком наднищені письмена.

"Сіе есть місто преб[иванія] медвідей.

Указаніє, како подобаєт бити входящу в обитель сіу.

I. Аще входящ медвідь будет, то входити єму со шумом, топотом і риканіїм велііїм, о єже знати і відати всякому, яко медвідь ідет.

II. Аще входящ не от рода медвіжя человік будет, то входити єму сострахом і трепетом і знающу, яко во пристанище медвіжеє входит.

III. Входити же такому человіку в молчанії і в тихолазіх і знающу, яко здісь обитель сна і успенія великаго, і бдящу, да не розбудить спящих, зане противозаконно...

IV. Входити же такому человіку со главою преклоненою і серцем сокрушеним і смиренієм велієм і, аще кого от медвідей будет позираяй і обижаяй єго, претерпіти всяческая, зане противящіїся і буйствующії ізгнани будуть вон со стидом і оскверненієм.

Указаніє о веществах, яже вносятся в обитель сіу.

I. Аще медвідь будет вносящ мед, пиво, вино і воду житія, сице зовомую горілку, іли же хліби, м’ясо і с’їсния вещества, то входити єму безпрепятственно, отдав должноє Керберу привратну.

II. Аще медвідь будет вносящ листи должнії, сице зовомії векслієє, іли же заставния карти, їли інія карти, то, показав Керберу, мимо ідет без препятствія.

III. Аще же медвідь вносящ будет книги, іли писанія іли ідеї превратния во обитель сіу, то Керберу привратну подобаєт такого медвідя со превратними вещести, ізбив предварительно одесную ланіту і ошуюю, связана привести к наставникам, ідіже наказан і посрамлен будет, а книги і писанія єго со ідеями і брошурами предани будут на поруганїє язиком сморгонським.

IV. Аще же обращен будет не медвіжя рода человік, вносящ таковия превратния вещества, то книги і ідеї єго предадутся поруганію Кербера, а мужа такова ізбити і посрамлена в ланіти і всю ізгнати от обители сей.

Указаніє, како подобаєт бити Керберу привратну.

I. Керберу привратну обители сей подобаєт бити неумолиму, неустрашиму і неуязвиму, да відаєт вся земля рутенськая, яко медвіжей обители блюститель єсть.

II. Всяк входящ і ісходящ не мимо ідет, дондеже не істрясти і не ізсмотрити Керберу вся порти і все платіє їх, аще ли превратноє, что не обрітаєтся; єлика аще возможет взимати от них во пінязіх, хлібіх і прочих приносимих, да взимаєт безвозмездно.

III. Со медвідьми обращатися Керберу благоволительно і умильно, да не нашедше, розтерзають єго.

IV. Со человіки і чужестранци обращатися Керберу подобаєт непочтительно і неблагоподобно, зане народ строптив єсть і да не ходят во обитель сіу".

Се вірна і докладна відпись того цікавого і важного документа, котрий, очевидячки, становить тільки одну частку більшої цілості. Для доповнення моєї описі додам, що під приведеними тут письменами находилася підпись, запевно якогось царя або праводателя, котрого, однако, я ніяк не міг прочитати. Судячи по грубих і незнаних карлючках

того письма, я думаю, що воно походить з дуже давніх часів, коли ще люди ліпше вміли просадити другого на рожен або спекти у вогні, як підписати своє ім'я. Я настаю з цілов ученов повагою на тім, що тот підпис відноситься до часів ханаанських.

V

Як через перші два входи протискається чоловік у мимовільній дрожі і непевності, так при третім, по перечитанню наведеного документа, тоті симптоми переходять у цілковитий страх в товаристві дилькотання литок і холодного поту. Чоловік чує, що вступає в медвежі печери, де, помимо довголітнього дресування, звіряча дикість зовсім не злагіднена і де, крім того, само право приписує на нього, як чоловіка, дивитися косо, з вишкіреними зубами, обходитися з ним неблагоподобно, а в разі охоти "прогнати ізбитого і посрамленого зіло". Признаю сам, що тоті неприємні чуття збудилися при першім приході і в моїм серці, але се було тільки доти, доки, відкривши і розаналізувавши допотопного духа Сморгонської акад[емії], я не переконався о великій мудрості сеї установи. Головна признака того духа є: "Стій, не рушайся, а хочеш конче рушатися, то радше взад, як уперед!". А знаючи нахильність чоловічу до змін, до поступу і других того роду дурниць, зваживши заразом, що під їх впливом і медведі могли би по якімось часі збунтуватися і забагнуги зближення до людей, що, як сейчас побачимо, зовсім противне цілі їх дресування, побачимо ясно, що єдиний мудрий спосіб поступування в такім разі — не допустити в самім зачатку науки медведів до сходин з чоловічим родом.

В середині катакомбів на кождім кроці, на кождім поступі все пригадує, що се медвежа яма. На землі клапті соломи, запевно з берлога, стіни подряпувані межвежими кігтями, певно медведята герштикалися. Але дещо нагадує також, що се академія, — хоть тільки для медведів, а все-таки научний заклад. А нагадують се вікна, загратовані сильно залізними штабами (у декотрих навіть шиби є, тим цікавіші, що, судячи по їх подобі і роботі, можна віднести їх до часів майстерства єгипетського), ліхтарні, у котрих три рази до року

світиться, і чорні таблички над дверима кождої клітки. Сесі загадочні таблички довго не давали мені спокою, бо я ніяк не міг доміркуватися, до чого або від чого вони? Правда, на кождій табличці було по кілька червоних печаток, однако ж, мимо найстаранніших студій, не мож було з них нічого вичитати, бо не мож було вважати їх ні письмом ієрогліфічним, ні ієратичним, ні клиновим. Допервa пізніше на одній такій табличці удалося мені відкрити велику квадратову карту, подібну до описаної карти при вході, записану від ніг до голови. Аж тоді я догадався, що на кождій табличці, над кождою клітkою була така сама карта, а медведі, в звичайнім вандалізмі, поздирали тоті карти і ужили їх на звісну потребу. Як же я врадувався, відкривши і прочитавши той преславний пам’ятник, і як пожалував, що медведяча дикість понищила прочі його копії, котрі могли б бути оздобами найславніших музеїв і бібліотек. Я подаю тут його докладну відпись і надіюсь, що зміст його до самого дна роз’яснить усю глибину галицької медведячої породи.

"Сіє єсть містопребиванія медвідей.

Указаніє, како подобаєт бити медвідю.

I. Первоє убо відати всякому от рода медвіжя, яко звір хищен есть і жити і питатися імат от м’яса і крові человік даже до кончини день своїх.

II. І абіє відати всякому медвідю, яко работою і потом лица человіческа держатися єму. Сего ради кто от медвідь прикоснеться рабині либо черной, либо білой, із сонмища медвіжя ізгнан і к митарем і садукеєм сопричтен будет.

III. Терзаніе і грабленіє человік, поруганіє їх жен і дочерей і всяческоє требленіє рода сего медвідем и чадом їх благодатію свише разрішається.

IV. І абіє разрішається, і повелівається свише сокрушеніє і разтерзаніє правди, поруганіе чесноти, посрамленіе і низвращеніє совісті і совершенноє разрушеніє разума і науки.

Указаніє, како подобаєт пребивати м[едвідю] в обителі сей.

I. Первоє — убо медв[ідю] подобаєт ясти, пити і сном сладким почивати, не розмишляя, зане іниї работают на него і пекутися о блазі єго.

II. Подобаєт же медвідю от чтенія всяческого воздержатися, да не духом строптивим, гордим і біснующим одержим будет.

III. Подобаєт же медвідю упражнятися в риканії і козлогласованії, яко глас сей уши нечестивих оглушаєт і разум умерщвляєт.

IV. Подобаєт же упражнятися медвідю во долгодіянії і картограпельстві, яко діла се і богоугодния суть і мислі нечестивия із голов ізгоняют.

Указаніє, како пребудут со собою медвідеве мнозі.

I. Медвідеве мнозі, собравшеся, да не глаголют во привітствіє себі "Добрий день" іли "Здоров, брате", но токмо, яко подобаєт медвідем, "бумжурн" да повідают.

II. Глаголюще, да глаголют о вчерашніх яствіїх, іли о завтрішніх питіїх, іли же о дівицях-медвідицях і о імінії їх, іли о євреїх, у них же пінезей іспросят, но глаголати о книзіх, писаніїх і мислях міра сего свише запрещаєтся.

III. Аще же ниче оже глаголати іміют, да рикают совокупно іли убивают і терзают друг друга іли папіроси, от табака сотворяще, сожигают во ізбіх своїх і прочая діла богоугодная да творят.

IV. Аще же кто от медвідь обрітется строптив іли книголюбив, іли мислем запрещеним предан, іли долгоспанію, і многояствію, і многопитію противен, іли како-либо указаній їх не соблюдаєт, такого обрітше, прочіе медвідеве істерзана і ізбита во ланітіх да приведут начальству, оноє же, предав такова наказанію і поруганію язик сморгонських от обители сей ізженет со стидом".

І під тим документом була така сама, як під вищезгаданим, підпись якогось незнаного ханаанського царя.

_____

* Собака Цербер (лат).— Ред.